

Sándor Klára

A székely írás megíratlan története(i?)

A székely rovásírás, mióta a humanizmus korában felfigyeltek rá, koronként különböző megítélésben és figyelemben részesült. A 18. század végéig inkább csak megemlíttették, kuriózumként tartották számon. A 18–19. század fordulója körül jelentek meg az első emlékek, de nem sokkal később az első hamisítványok is, bizalmatlanságot keltve az írás hiteles emlékeivel szemben. A millennium körüli nemzetieskedés újabb hamisítványok fölbukkanását eredményezte, és ez a székely írás hitelét illető kételkedést még inkább fokozta. A tudományos közvélemény meggyőzése arról, hogy nem minden székely emlék hamis, csak 1915-ben sikerült Sebestyén Gyulának *A magyar rovásírás hiteles emlékei* című könyvével. Ettől az időponttól számítható a székely rovásírás kutatásának legvirágzóbb szakasza. A második világháború megtörte az előző negyedszázadra jellemző lendületet, és a kutatás a háború után sem éledt újjá.

A székely rovásírás mai helyzetét mindenekelőtt az jellemzi, hogy nem tudunk mit kezdeni vele: sem az írásrendszerrel magával, sem a kutatásával. Minden alapvető kérdés tisztázatlan: az írás neve, eredete, önálló története; hogy hány emléke van és melyek ezek; hogy kik használták és milyen célra; az előző kérdések megválaszolatlansága miatt nem világos, hogy mi a helye a magyar művelődéstörténetben – és az sem tűnik mindig világosnak, hogy minek kell vele egyáltalán foglalkozni.

Talán az utolsó kérdésre a legkönnyebb válaszolni. Azért célszerű megkísérelni a választást a többi kérdésre is, hogy a székely rovásírás a helyére kerüljön: ne feledkezzünk meg róla – ahogy sokszor történik –, és ne is hagyjunk alkalmat a dilettantizmus burjánzásának – ahogy szintén sokszor történik.

A székely rovásírásnak a magyar művelődéstörténetben betöltött szerepét, ahogy a fenti kérdések is jelezték már, két oldalról érdemes megközelíteni. Az egyik az, amire a kutatás eddig is törekedett: meghatározni az írásrendszer eredetét, belső változásait, tisztázni emlékeinek filológiai adatait. A másik oldalt, a használat történetét meglehetősen elhanyagolták, noha a kutatástörténetben a kezdetektől fogva jelen vannak az erre vonatkozó adatok is, időnként zavarokat keltve. Attól az időtől kezdve, amikor a székely írás korábbi – megszokott – kommunikációs funkciójához egy másik funkció is társult, nevezetesen az, hogy használói csoportidentitását is jelölje/jelölje, a székely írásnak „két” története van: az írásrendszer története és az írásrendszer használatának-elfogadásának története. Szemlélet kérdése, hogy e két történet valójában egy történet-e. Úgy gondolom, igen, vagyis nemcsak az evidens, hogy a használat történetét nehéz lenne megírni a rendszer történetének ismerete nélkül, hanem az is, hogy a rendszer története csonka vagy inkább torz a használat nélkül.

Hogy erre a munkára, a székely írás történetének korrekt, sem leértékelő, sem fölmagasztaló megírására mielőbb szükség lenne, jól példázza, hogy 1993-ban már állami támogatással is megjelenhetett egy olyan kötet, amely fantáziagazdagságát és dilettantizmusát tekintve csak a magyar-sumerológusok¹ meghatározó alapmunkáival mérhető össze.² Félő, hogy az ilyen jelen-

¹ L. Komoróczy Géza: *Sumer és magyar*. (Gyorsuló Idő.) Bp. 1976.

² A szóban forgó kötetet (Varga Géza szerk.: *Bronzkori magyar írásbeliség*. Bp. 1993) az Írástörténeti Kutató Intézet (?) jelentette meg a Lakitelek Alapítvány támogatásával, és a kötet előkészítő munkálataihoz – ahogy az előszóból kiderül – a Művelődési és Közoktatási Minisztérium 1992. évi közművelődési pályázata és Budapest XII. kerületének önkormányzata is „nélkülözhetetlen anyagi és erkölcsi” támogatást nyújtott. A kötet előszavában a Kiadó (sic!) Kiszely Istvánt idézi, aki szerint „agyonhallgatott és félreértelmezett ismerethalmaz volt ez, a magyar tudóstársadalom képzett elméinek megbecsült kutatási területe helyett inkább az amatőrök vesszőparipája”. Kiszely Istvánnak ezzel a kijelentésével ez alkalommal egyet lehet érteni, s azzal is, ahogy a Kiadó a gondolatort folytatja: „a helyzet alapvető-

ségek még inkább elriasztják azokat, akik kutatásaik tárgyává a székely rovásírást tennék, pedig a székely rovásírás kutatását a magyar tudományosság több szempontból sem mellőzheti.

Az egyik szempont az, hogy az utóbbi időben egyre több olyan rovásírásos emlék került elő Európa keleti feléből, illetve a Kárpát-medencéből (az utóbbiak az avar korból, illetve a honfoglalás korából), amelyek írásrendszereivel a székely írás valószínűleg közelebből is összefüggésbe hozható. A székely rovásírás kutatásának eredményei közvetetten segíthetnek a honfoglalás kori emlékek megfejtésében; az avar, illetve a honfoglalás kori tárgyakon megjelenő írásrendszerek és a székely rovásírás kapcsolatának kutatása pedig értelemszerűen elképzelhetetlen a székely rovásírás legkorábbi változatainak kielégítő rekonstrukciója nélkül. Ez a szempont azért különleges fontosságú, mert a székely írás eredetére nézve ugyan számos feltételezés látott már napvilágot, ám megnyugtatóan még nem sikerült tisztázni ennek az írásnak az előzményeit, szorosabb kapcsolatait más írásrendszerekkel.

A másik szempont az, hogy a magyar nyelvtörténeti irodalom eddig nemigen vett tudomást arról, hogy a székely rovásírás emlékei magyar nyelven íródtak, következésképpen egyben a *magyar nyelv emlékei* is: amikor a kézikönyvek „magyar nyelvemlékekről” beszélnek, a magyar nyelv latin betűs emlékei – érthető módon – kiemelt szerepet kapnak. Más kérdés, hogy nagyon gyakran elsikkadnak a latin betűs emlékek túlsúlya miatt az egyéb (görög, cirill, arab) írással készült szörványok, a székely rovásírással írott emlékeket pedig általában egy félmondatral intézik el, ha egyáltalán említést tesznek róluk.

Mindaddig, amíg e két diszciplína – az írástörténet és a nyelvtörténet – nem fordít kellő figyelmet a székely rovásírás emlékeire, nem várható, hogy az művelődéstörténeti szempontból az őt megillető helyre kerüljön, és kiindulópontjává válhasson egy olyan antropológiai vizsgálatnak, amely az írásrendszer használatának történetét a mai használatra is kiterjeszti, és az írás mai alkalmazásának és fogadtatásának – földrajzi területenként és társadalmi csoportonként eltérő – szimbolikus értékeit elemzi.

A székely rovásírás kutatásával (sőt a kutatási eredmények alkalmazásával) szemben tapasztalható idegenkedés több okra vezethető vissza. Az egyik valószínűleg az a múlt században kialakult előítélet, amelyet a kezdeti kételkedés után a hamisítványok gyártása váltott ki, és amely nemcsak átformálódott, hanem föl is erősödött a századunkban könyvtárvivá duzzadt műkedvelő munkáknak köszönhetően: elővigyázatos kutató vonakodva köti a nevét olyan tárgyhöz, amelyről jobbára csak tudománytalan, délibábos írások jelennek meg.

Ennél fontosabb oknak tűnik viszont inkább az, hogy a székely rovásírás a magyarországi tudományos köztudatban ismeretlen vagy csak nagyon felületesen ismert, éppen a szakirodalomban való mellőzöttsége következtében – a kör ezzel tehát bezárult.

A magyarországi nyelvtörténeti irodalomban tapasztalható érdektelenség okait kutatva talán két mozzanat látszik magyarázó erejűnek. Az egyik az, hogy a székely rovásírás kutatói között Melich Jánost, Jakubovich Emilt és Pais Dezsőt kivéve nem volt magyar nyelvtörténettel foglalkozó tudós. A kiindulópont a néprajz, a régészet vagy a turkológia volt, a kutatók háttérisméreteiket innen hozták, és szempontjaikat ennek megfelelően jelölték ki. Ennek lehet a következménye a másik mozzanat, az, hogy a tárggyal szorosabban nem foglalkozó magyar nyelvtörténészek körében olyan közhiedelmek terjedhettek el, amelyek a székely rovásírásos emlékeket a magyar nyelv története szempontjából valóban érdektelennek mutathatták.

Tény, hogy ezek az emlékek általában rövidiek, csak néhány szóból állnak, így a vizsgálható anyag mennyisége szempontjából nem hasonlíthatók össze az egykorú latin betűs kódexekkel,

en napjainkig sem változott meg”. Kár, hogy a könyvet leginkább csak a szerzők önéletírásaként vagy szociálpszichológiai-kultúrantropológiai szempontból érdemes olvasni.

szójegyzékekkel. Ez azonban nem ment föl az alól, hogy e nyelvelmékek adatait is figyelembe kellene vennünk a nyelvtörténeti vizsgálódásokban, annál is inkább, mert a székely rovásírás az egyetlen, amelyben ma használt helyesírási rendszerünk kialakítása előtt egy fonémát egy és csak egy graféma jelölt. Az adatok olvasata ennek megfelelően biztosnak mondható, legalábbis ami a mássalhangzók jeleit illeti.

A másik közhiedelem kialakulásának oka valószínűleg az volt, hogy az írásnak azt a tulajdonságát, hogy nem kötelezően írja ki a magánhangzókat – ezt az írás erényének tekintve – túlhangsúlyozták. Ennek eredményeképpen alakult ki az a tévhit, hogy a – Sebestyén nyomán – „magánhangzó-ugratásnak” elkeresztelt tulajdonság miatt ezek az emlékek magyar nyelvtörténeti szempontból nem sokat érnek, hiszen a vokalizmusról semmit sem mondanak. Mindebből annyi igaz csak, hogy a székely rovásírás korai szakaszában valóban nem írtak ki az írásban minden magánhangzót. Ez azonban nem jelenti azt, hogy *egyiket sem* írták ki. Ezenkívül azt is figyelembe kell venni, hogy az írás belső szabályosságaiból kiindulva az esetek nagy részében a ki nem írt magánhangzók meghatározása is lehetséges.

Abban, hogy e közhiedelmeket a mai napig sem sikerült eloszlatni, föltehetően óriási szerepe van annak a ténynek, hogy a székely rovásírás emlékeinek nincs a mai tudományos szempontoknak megfelelő kiadása. A magyar nyelv történetét kutató szakemberek mintha nem szívesen bonyolodnának bele a székely rovásírási emlékek kiadásába, mivel ez az írásrendszer jelentősen eltér a latintól, és így részben más, a megszokottól eltérő technikát kíván meg a filológiai kritika.³ Viszont azok a földolgozási kísérletek, amelyekben nem szerepel kiemelt szempontként, hogy az emlék nyelvtörténetileg is értékelhetővé váljon, csak a legritkább esetben (tulajdonképpen véletlenül) lesznek alkalmasak arra, hogy nyelvtörténeti elemzés alapjává váljanak. A kiadásban egyszerre kell érvényesülniük az írástípus sajátosságai, illetve a magyar nyelvtörténeti fölhasználhatóság által támasztott követelményeknek.

A Bolognai Rovásemlék földolgozási kísérlete⁴ számomra még inkább rávilágított arra, hogy nagy szükség lenne a székely rovásírás többi emlékének felülvizsgálatára, mert csak a teljes korpusz alapos ismerete, filológiai írás-, nyelv- és művelődéstörténeti elemzése után kerülhet sor a székely rovásírás eredetének és történetének kutatására; az írásrendszer gazdag mentalitástörténeti és antropológiai vonatkozásainak föltárása is részben ezzel, részben a székely rovásírással foglalkozó irodalom belső összefüggéseinek föltárásával, az irodalomban megjelenő nézetek fontosabb tendenciáinak megrajzolásával válik lehetővé.

³ Az eltérések egy része minden emlékre vonatkozik: ezek az írástechnikából adódnak (még a kései, kéziratos emlékek betűinek írását is befolyásolta, hogy eredetileg rovástechnikával készült írásról van szó), illetve az írástípusból következnek (az olvasatok megállapításakor több segítséget jelent más arameus eredetű írásrendszerek ismerete, mint mondjuk a latiné). Az egyes emlékek jellegétől függően természetesen más-más típusú problémák merülhetnek föl. Ha az emlék felirat és vésett, akkor leggyakrabban a kő repedései zavarhatják a betűk pontos lerajzolását; elképzelhető, hogy a felirat csak töredék, de mivel az írást hordozó követ, eredeti helyéről kiemelve, máshová építették be, az előzmény vagy a folytatás nincs meg. Ha karcolták a feliratot, zavaróak lehetnek a vakolat repedései, az esetleges egymásra karcolások (ha több felirat került egymásra); a kutató olykor nem létező vonalakat vélhet látni, ha a vakolatrepedések feltöltődtek mésszel, vagy egykor létező vonalakat csak meghatározott szögből képes érzékelni, ha a karcolat töltődött föl. Különösen a feliratokkal kapcsolatban kell óvatosan bánni a betűk alakjára vonatkozó megállapításokkal, mert a hordozóanyag keménysége miatt sokszor egy-egy vonal hosszabb vagy rövidebb volta, a betű formájának a szokásostól eltérő képe nem szándékos. A kéziratokban, mivel ezek írásának korában már az volt a jellemző, hogy a rovásjeleket csak kuriózumként használták, különösen gyakran kell számolni a betűk alakjának egyéni alakításával.

⁴ Sándor Klára: *A Bolognai Rovásemlék*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 2.) Szeged 1992.

A székely rovásírás emlékei közül együttes kiadásban eddig csak azok jelentek meg, amelyek már 1915 előtt ismertté váltak – az emlékeknek kevesebb mint a fele tartozik közéjük.⁵ A többi szétszórtan, különböző folyóiratokban, esetleg napilapokban jelent meg. Vannak közöttük olyanok, amelyeket még nem publikáltak, azok között pedig, amelyek már megjelentek, olyanok, amelyeket még nem sikerült megnyugtatóan elolvasni (pl. a Szentmihályi, Dálnoki Felirat),⁶ és/vagy hiányzik alapos filológiai feldolgozásuk. Mindez egy új korpusz mielőbbi megjelentetését indokolja, s ez jól beláthatóan nem egyetlen kötetet jelent majd.

De pillanatnyilag azt sem tudjuk, hány fennmaradt emléke van a székely rovásírásnak, mert abban sincs egyetértés, hogy mi számít a székely rovásírás emlékének.

Az *emlék* jelentése a székely rovásírás irodalmában folytonosan változott: Sebestyénig nem számították ide a kéziratban fennmaradt feljegyzéseket, illetve ábécéket, sőt a *Rudimentát*⁷ sem; lazábban ugyan, de ide sorolták viszont a 13–16. századi krónikás említéseket. A *Rudimentát* illetően Sebestyén óta konszenzus van, nem világos azonban, hogy a Telegdi utáni időszakból mit vehetünk emlékeknek – az Énlaki Feliratot mindenképpen ide szokták sorolni, de egyre inkább azokat a kéziratokat is, amelyek egy ábécét vagy néhány szavas rovásbejegyzést tartalmaznak, és a 17–18. esetleg a 19. századból keltezhető.

Szabó Károly az általa ismert székely rovásírással írt szövegeket két csoportra osztotta: az egyikbe a „hiteles” emlékeket sorolta, a másikba pedig az „újabb kori koholmányokat”.⁸ Gyakorlatilag ezt a felosztást tartotta meg és terjesztette el Sebestyén Gyula is, aki a „hiteles” emlékeket a „hamisítványokkal” állította szembe.⁹ A *hiteles* jelzőt megtartotta a Sebestyén utáni szakirodalom is, de jelentése fokozatosan megváltozott, és lassan a 'nem hamis' mellett 'nem Telegdire visszamenő' jelentést is kapott, így nemcsak a 'hamis', hanem a 'Telegdire visszamenő', helyenként 'kései kézirat' címkével is ellentétben áll. Ez utóbbi jelentés kifejezésére megfelelőbbnek látszik az *autentikus*, ellentétéként pedig a *másodlagos* jelző.¹⁰

Az emlékek csoportosítására vonatkozóan gyakran jelentkezik a székely írás irodalmában az „epigráfiai emlék” – „paleográfiai emlék” szembeállítás. Ez az ellentétpár azonban értelmezhetetlen, magyarra fordítva „felirattani” – „írástörténeti” lenne. (Használói a feliratos emlékeket akarják így elkülöníteni a tollal papírra írott rovásszövegektől.) A papírra írott, illetve a más technikával készült emlékek szétválasztása valóban lényeges, mert az íróeszköz és az írást hordozó anyag hatással van a betűk alakjára és az egyes grafotaktikai eljárások alkalmazására. Mivel a papírra írott emlékeken kívül egyéb technikával (vésés, festés, karcolás) feliratok is készültek, kézenfekvőnek látszik a főnti kategóriák helyett a *kézirat* illetve *felirat* kifejezést

⁵ Forrai Sándor összefoglalása mind a megbízhatóság, mind a fényképek minősége szempontjából használhatatlan: *Küskarácsonról Sülvester estig*. Egy botra rótt középkori székely kalendárium és egyéb rovásírási emlékeink. Bp. 1985.

⁶ A Szentmihályi Feliratot Vékony Gábor nem is a székely rovásírás emlékének, hanem kazár írással készült feliratnak tekinti: *Késő népvándorlás korabeli rovásfeliratok a Kárpát-medencében*. Szombathely 1987. 108–117.

⁷ Telegdi János 1598-ban írott és talán nyomtatásban is megjelent könyve a székely rovásírásról latin nyelven, melynek teljes címe *Rudimenta priscae Hunnorum linguae brevibus quaestionibus et esponsibus comprehensa, cum praefatione epistolari Joannis Decii Barovii ad Telegdinum* (a műhöz Baranyai Decsi írt méltató előszót). Telegdi közül egy rovásábécét, leírja az írás általa ismert szabályait, és írásmutatványokat is közöl. Műve, bár eddig nyomtatott példánya nem került elő, több kéziratban is fennmaradt, és igen nagy hatású volt a székely írás további életét illetően, a 17. században és az azt követő időkben készült kéziratok bejegyzések, ábécék ugyanis legnagyobbbrészt az ő betűsorára mennek vissza.

⁸ Szabó Károly: *A régi hun-székely írásról*. Budapesti Szemle V (1866). 114–143; VI. 106–130, 233–277.

⁹ Sebestyén Gyula: *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Bp. 1915.

¹⁰ Ennek megfelelően vannak hiteles és autentikus (pl. az Énlaki Felirat), hiteles és másodlagos (pl. Kájoni 2. betűsora), hamis és másodlagos emlékek (pl. Tar Mihály hamisítványai), és elméletileg lehetnek hamis és autentikus emlékek is (ha pl. a székely rovásírást a hagyományból ismerő szerző hamis évszámmal látta el az általa írott szöveget).

használni. Van egy harmadik csoport is, amely jellegzetességeiben eltér mindkét előzötől, és ezt az ide tartozó emlékek földolgozásakor fontos figyelembe venni. Azokról az emlékekről van szó, amelyek eredetileg nem papírra íródtak, hanem feliratok voltak, de csak másolatban, kéziratként maradtak fenn. Nem kezelhetjük őket úgy, mint a feliratokat, hiszen a másoló torzíthatta a betűk formáját, hibákat ejthetett, kifelejthetett részeket, de nem járhatunk el ezeket vizsgálva úgy sem, mint a kéziratokkal, hiszen a másolat többnyire igyekszik pontosan tükrözni a másolt feliratot. Ezeket az emlékeket meg lehet különböztetni a másik két csoporttól az *átírat* névvel (a Bolognai Rovásémlék, a Csíkszentmihályi és az Isztambuli Felirat, valamint a Nikolsburgi Ábécé tartozik ide).

Vannak a székely rovásírásnak emlékei, amelyek különböző neven bukkannak fel a szakirodalomban: pl. konstantinápolyi – Isztambuli Felirat; Bolognai Rovásémlék – Marsigli-féle emlékek – rovásnaptár; alsószentmihályfalvi felirat – aranyosszentmihályi felirat. Annak ellenére, hogy általában felismerhető, mikor melyik emlékről van szó, célszerű lenne egységesíteni ezeket az elnevezéseket. Az eddigi gyakorlat, amely az emlék nevét a lelőhely, illetve (kéziratok esetében) a szerző megnevezéséből és az emlékek jellegének meghatározásából (felirat, ábécé, bejegyzés) képi, jól bevált, és megfelel a más írásrendszerek emlékeinek megnevezésekor alkalmazott eljárásnak is.¹¹

Az emlékek mielőbbi számbavételét az is indokolja, hogy a régebben előkerült emlékek állapota olykor romlik, például a krétával írt és az új padozat miatt kézzel könnyen elérhetővé vált Bögözi Felirat ma már alig látható; máskor eltűntnek hitt felirat került vissza régi lelőhelyére: az elveszettnek gondolt Székelyderzsi Felirat ma újra a székelyderzsi unitárius templomban van. Ezenkívül az utóbbi években előkerült, még publikálatlan feliratok létezéséről is tudunk: ilyen a Gelencei Felirat és a Székelydályai Felirat.¹²

Fontos lenne, hogy első lépésként elkészüljön az eddig ismertté vált emlékek katalógusa (az emlékek alapos filológiai-paleológiai-művelődéstörténeti földolgozása hosszabb időt vesz igénybe), amelyben a filológiai kritikát megalapozó ismeretek találhatóak. (Az emlékek lelőhelyének pontos leírása; a leletkörülmények – voltak-e a lelőhelyen más feliratok, esetleg képek; az emlékek rajza, ha lehetséges, a fényképe is; az emlékek állapotának jellemzése; az emlékek hossza, a betűk mérete az, hogy van-e a datálást segítő adat; az emlékek megtalálásának körülményei stb.) A katalógusba – önálló alfejezetbe – hasznos fölvenni azokat az emlékeket is, amelyekről a szakirodalom említést tesz, tehát a nevük széles körben ismert, de vagy elpusztult már, vagy egyelőre nem bizonyos, hogy valóban a székely rovásírás emlékei-e. Ugyanígy, a további félreértéseket elkerülendő, önálló alfejezetben célszerű szerepeltetni azokat a székely rovásírással készült feliratokat, kéziratosokat is, amelyekről már bebizonyosodott, hogy nem autentikusak, többen mégis ezt tartják róluk, illetve azokat a – főként avar kori – rovásfeliratos tárgyakat, amelyeket alap nélkül sorolnak a székely rovásírás emlékei közé.¹³

¹¹ Annyi pontosításra azonban szükség lenne, hogy lehetőleg a lelőhely hivatalos, bejegyzett nevét használjuk, ne egy régi vagy csak helyi használatban ismert nevet; ezzel összefüggésben, hogy ha nem Magyarország területére esik a lelőhely, akkor az emlékek első publikálásakor, az emlékek katalógusának összeállításakor pontosításként adjuk meg a lelőhely nevét az illető ország hivatalos nyelvén is. További kérdés, hogy alkalmazzuk-e a ma már nem használt helynevet, amely az irodalomban széles körben elterjedt, és hagyományosan mindenki azt használja, de a lelőhely mai hivatalos neve nem azonos ezzel. Az egyértelműség kedvéért ilyenkor célszerű megtartani a hagyományos nevet, viszont utalni kell a lelőhely mai nevére is (a Nikolsburgi Ábécé tartozik ide). Más a helyzet az Isztambuli Felirattal, amelynek széles körben használt, hagyományos nevét (konstantinápolyi felirat) már két évtizede felváltotta az új név.

¹² L. 11. és 16. jegyzet; L. még a 13. és 26. jegyzet.

¹³ Egy ilyen katalógus összeállításának előkészítéseként 1992 nyarán végigjártam azokat a székelyföldi templomokat, amelyekben székely rovásírással emlékek mostani vagy egykori meglétét említette az irodalom (Énlaka, Rugonfalva, Derzs, Bögöz, Karácsonfalva, Dálnok, Gelence, Kászonaltiz, Erdőszentgyörgy, Bonyha, Szentmihály). A

A székely rovásírás emlékeinek katalogizálása és ezt követő részletes földolgozása nem lehet teljes az emlékek paleográfiai elemzése nélkül, és csak egy ilyen vizsgálat révén válnak egymással összevethetővé az egyes emlékek, ami az egymáshoz való viszony, a relatív kronológia megállapítása, tehát az írásrendszer belső története szempontjából kiemelkedő fontosságú. Lényeges, hogy az egyes emlékek egymással mint rendszerek legyenek összevethetők. Ha a székely rovásírást mint jelrendszert vizsgáljuk, elemkészletét és az elemek szerveződését előíró szabályokat is elemeznünk kell, mégpedig annak szem előtt tartásával, hogy az írásrendszernek is többféle változata létezhet a tér és idő függvényében. Ezért célszerű a betűkészlet és a szabályokat minden emlékből külön-külön is meghatározni, legalábbis amennyire ezt az emlékek rövid szövege megengedi. Csak ezután, mikor az egyéni írásmód következtében kialakult módosulásokat a lehetőségek szerint kiszűrtük, lehet összevetni a különböző korból, helyről előkerült, különböző hordozóanyagra és eszközzel írott írásrendszer-változatokat.¹⁴ (Az emlékek paleográfiai földolgozása tehát tulajdonképpen a székely írásrendszernek azt a változatát mutatja be, amely az adott emlékből megjelenik.) Sokszor csak nagyon korlátozott érvényű megállapításokat tudunk tenni egy ilyen vizsgálat során, mert a székely rovásírás emlékeinek többsége túl rövid ahhoz, hogy akár a bennük alkalmazott teljes betűkészletet, akár a készítésükkor érvényes szabályrendszert rekonstruáljuk.

A székely rovásírással kapcsolatos problémák közül talán a legtöbbet vitatott eredetének a kérdése. Tudomásul kell azonban vennünk, hogy az írás eredetéhez kapcsolódó problémák megoldatlanok is maradnak, amíg nem sikerül megtalálni azt az írásrendszert, amely erősen valószínűsíthetően a székely rovásírás ősenek tekinthető. A Kárpát-medencében újabban talált avar és honfoglalás kori rovásírási leletek lassú szaporodása némi reményt adhat arra, hogy ez egyszer majd sikerül. Akár ezek az írásrendszerek bizonyulnak a székely rovásírás legközelebbi rokonainak, esetleg ősenek, akár nem, a székely rovásírás eredetének kérdése nem válaszolható meg megnyugtatóan anélkül, hogy a többi, időben és földrajzilag is közeli rovásíráshoz való viszonyát (beleértve a Kárpát-medencén kívül, az egykori nyugati türk–kazár területen talált rovásírási ábécéket is) ne tisztázzánk.

Ha meg lenne is a hiányzó láncszem – vagy sokkal inkább láncszemek – a székely rovásírás és más írásrendszerek közvetlenebb összekapcsolásához, akkor sem mellőzhető az írás belső történetének a tisztázása: az „őst” nem vethetjük össze valamelyik székely rovásírási emlék ábécéjével, csak a székely rovásírásnak azzal a legkorábbi változatával, amely az emlékek alapján kikövetkeztethető. Azoknak a szakaszoknak a változásait, amelyek az emlékekből még követhetők (ez a szakasz kb. a 15. század közepéig terjed), viszonylag nagy biztonsággal le lehet írni; az ezt megelőző időszakokra vonatkozóan viszont már csak következtetni tudunk a legkorábbi emlékek és a rendszer belső összefüggései alapján.¹⁵

még meglévő feliratokról papír- és diaképeket, pauszmasolatot, ha lehetett, pacskolatot készítettem, megvizsgáltam elhelyezkedésüket, állagukat. Az út során a gelencei katolikus templomban egy publikálatlan feliratra hívta föl a figyelmemet Sántha Tibor, a helyi iskola igazgatója, és hazatértem után mintegy két héttel került elő Székelydályán egy meglehetősen sok jeltől álló felirat. Erről Ferenczi Géza tájékoztatót, szíveségét ezúton is köszönöm.

¹⁴ Megbízható következtetésekhez még akkor is csak az összehasonlított emlékek kielégítő írástörténeti tanulmányozása után juthatunk, ha az összefüggés a két emlék között annyira nyilvánvalónak látszik, mint például a Bolognai Rovásemlekk és Kájoni „eredeti” betűsora között.

¹⁵ A belső történet tárgyalását érinti az a többször fölhozott érvelési mód is, amikor két emlék között ú próbálnak viszonylagos időrendiséget megállapítani, hogy betűik alakját hasonlítják össze. Az eddigi vizsgálatok azonban nem törekedtek arra, hogy módszeresen visszafelé haladva jussanak el az alapszervezethez.

Először akkor merült föl, hogy a székely rovásírásnak rétegzettsége is lehet, amikor megjelent az a nézet, hogy néhány jel a glagolita, illetve a cirill ábécéből származik.¹⁶ Ez azonban nem szükségszerűen a székely rovásírás önálló történetéhez tartozó rétegzettség: lehet az „ős” rétegzettsége is. Az önálló történethez tartozik viszont az, hogy ahogyan Vásáry István 1974-ben megjegyezte és példával is bemutatta,¹⁷ a székely rovásírás betűkészletben a betűk formáját vélhetően egységesítették. A székely írásrendszer fokozatos változásait mutató jól ismert tény, hogy a Nikolsburgi Ábécében és a Bolognai Rovás emlékben az <ö> és az <ü> hangértéke éppen fordítottja a többi emlékben található hangértéknek. Néhány betű minden bizonnyal viszonylag kései lehet: a <d'> jele a <d>-nek mellékjellel ellátott módosítása, ez arra utal, hogy az ómagyar kori dzs>gy hangváltozás után jelent csak meg az ábécében; kései megjelenése utal a <t'> jelének az emlékekben tapasztalható meglehetősen nagy változatossága is; nyilvánvaló a kapcsolat az <i> és a <y>, valamint az <u> és a <v>, illetve az <n> és az <n'> jelei között is.

A rétegek elválasztásakor figyelemmel kell lenni arra, hogy a változások lehettek lassú módosulási folyamatok eredményei, de lehettek tudatos módosítások is. Nem tudjuk például, hogy Telegdi milyen mértékben támaszkodott egy autentikus ábécére, és milyen mértékben vezetett be újításokat – munkájából az következtethető ki, hogy az általa ismertetett rendszer jelentős mértékben saját szabályteremtő törekvéseinek az eredménye. A módosítások Telegdit megelőzően is hasonlóan egy központból indulhattak ki, esetleg a már korábban is meglévő grafotaktikai eljárások közül egyet kodifikálva. Mivel ezek a módosítások tudatosak voltak, logikusnak látszik az a feltevés, hogy egy alkalommal nemcsak egy-egy jelre és/vagy szabályra terjedtek ki. A módosításokat különböző okok teheték szükségessé: a magyar nyelv változásai, az áttérés a tollal való papírra írásra, az írásrendszer funkciójának megváltozása, a párhuzamosan használt latin írásrendszer hatása és az a folyamatos igény, hogy a székely rovásírással minél pontosabban lehessen lejegyezni a magyar nyelvű szövegeket.

Egy kodifikálatlan írásrendszer – ugyanúgy, ahogyan a nyelv – nem egyetlen változatban létezik: történetének kutatásában a helyi változatok, a különböző hagyományok létezését figyelembe kell venni. A rovásírás ábécéi másrészt tagolódnak aszerint is, hogy mi az írás hordozóanyaga. Ugyanabban a korban, ugyanazon a területen elméletileg létezhet az írásrendszernek többféle változata, annak megfelelően, hogy mivel és mire írnak (bár valószínű, hogy a két változat ilyen esetekben erősen ha egymásra).

Egy másik lényeges szempont, hogy a székely rovásírás rendszerének és nem egyes elemeinek a változásait kövessük végig, illetve hogy a rokonított írásrendszereket mint rendszereket (ne csupán mint betűhalmazokat) hasonlítsuk össze. Németh Gyula módszertani intelmei óta¹⁸ magától értetődő, hogy nemcsak a jelek alakjának, hanem jelentésének is közel kell állnia egymáshoz, és hogy a tipológiai egyezéseket (a rovásírás technikája eléggé behatárolja a fölhasználható betűformákat) nem szabad összekeverni azokkal az egyezésekkel, amelyek egy korábbi közös állapotba vezethetők vissza. Szintén Németh volt az, aki idézett tanulmányában a székely rovásírás eredetének vizsgálatakor nemcsak az írásrendszer elemeit vette számításba, hanem szabályait is. Ennek a tézisnek a továbbgondolása a székely rovásírás közvetett keleti türk ro-

¹⁶Németh Gyula: *A régi magyar írás eredete*. Nyelvtudományi Közlemények XLV (1917–1920). 31–44; Melich János: *Néhány megjegyzés a székely írásról*. Magyar Nyelv XXI. (1925). 153–159; Király Péter: *K voprosu o glagoliceskih pis'menah v sisteme drevnevenegerskih runiceskih znakov*. Konstantin Kiril filosof. Dokladi ot simpoziuma, posveten na 1100-godisnina ot smarta mu. Sofia 1971. és *Cyrillské litery v staromadarské runové abecede?* Studia Pravoslavica. Praha 1971.

¹⁷Vásáry István: *A magyar rovásírás*. A kutatás története és helyzete = *Kelet-kutatás* 1974. Tanulmányok az orientálistika köréből. Bp. 1975. 159–171.

¹⁸Németh Gyula: *i. m.*

konságát valószínűsíti,¹⁹ ugyanúgy, ahogy a Nagy²⁰, a Németh²¹ és a Ligeti²² által fölhozott betűegyezések is minden valószínűség szerint csak közvetetten kapcsolhatók össze a keleti türk rovásírás megfelelő betűivel. (Vagyis a székely rovásírás nem vezethető ugyan le közvetlenül a keleti türk rovásírásból, de a kettő távolabbi rokonsága is nehezen cáfolható a jelenleg rendelkezésre álló adatok alapján.)

Amikor a székely írás belső történetének tisztázása során rekonstruált alaprendszert más írásrendszerek hasonlóképpen rekonstruált alaprendszereivel vetjük össze, figyelembe kell venni azt is, hogy az átadó és az átvett rendszer között jóval nagyobb különbségek lehetnek, mint a nyelvi kölcsönzések esetében, hiszen az írásrendszereket sokszor már az átvételkor jelentősen átalakítjuk, hogy alkalmasabbá váljanak az új nyelv lejegyzésére.

A székely rovásírás használatának történetére vonatkozóan még nem készült összefoglalás, az egyes kutatók ezt a kérdéskört érintő megállapításait többnyire egy-egy közbeékelte megjegyzés vagy lapalji jegyzet formájában fejtik ki. A használat történetét vizsgáló áttekintésnek az írásrendszer funkciójának és elterjedésének változásait kellene tárgyalnia. (Például hogy milyen időszakokban kik és milyen célra használták, mennyire volt elterjedt, milyen volt a társadalmi megítélése, presztízse, használata mióta rendelkezik ideológiai töltéssel stb.)

Általánosan elfogadott az a nézet, hogy a székely rovásírásnak Szamosközinél a titkosság biztosítása a funkciója. Többen úgy vélekednek, hogy Kedei Székely Tamásnak, az Isztambuli Felirat írójának is ez volt a szándéka azzal, hogy nem latin betűkkel írt. A titkosírás-funkció folyamatosan fennmaradt, de társult hozzá egy másik, csoportidentitást jelző szerep is.

Már a székely rovásírásról szóló legkorábbi híradásokból²³ arra lehet következtetni, hogy ez az írástípus a székely népcsoport egyik identitásjelző szimbóluma is volt. Ez a szimbólumszerep azonban bonyolult átalakulásokon ment át („a székely etnikum tagja” kezdetből így jutott el – többek között – a „cserkészcsapat tagja” jelentésen keresztül addig, hogy mára egyfajta, az utóbbi időben Magyarországon erősen jobboldali nemzeti érzés kifejezőjévé vált). Más ennek az írásnak és a használatának a szimbólumértéke Székelyföldön ahol genuin, és más Székelyföldön kívül; más, ha székelyek használják, más ha nem székelyek.

Úgy tűnik, „természetes” funkciója idejéből (vagyis amikor, legalábbis a székelységen belül, még az írásbeli kommunikáció természetes eszköze volt), nem maradt fenn emlék. Egy ilyen funkció egykori meglétét részben az valószínűsíti, hogy a székely rovásírást (illetve annak őst) a latin írás elterjedése előtt is használhatták. Másrészt vannak azért erre utaló más nyomok is: a Bolognai Rovásémlék naptára a 15. század második felében készülhetett rovásírással azért is, mert ekkor ennek az írásrendszernek a használata még többé-kevésbé természetes volt a Székelyföldön.²⁴

¹⁹ Sándor Klára: *Some graphotactical correspondences of the Székely and Eastern Turkic runic scripts = Altaic Religious Beliefs and Practices*. Proceedings of the 33rd Meeting of the Permanent International Altaistic Conference, Budapest June 24–29, 1990. Ed. by G. Bethlenfalvy et al. 1992. 295–299.

²⁰ Nagy Géza: *A székely írás eredete*. Ethn. VI. (1985). 269–276.

²¹ Németh Gyula: *i. m.* és *The runiform inscriptions from Nagy-Szent-Miklós and the runiform scripts of Eastern Europe*. Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae XXI. (1971). 1–72.

²² Ligeti Lajos: *A magyar rovásírás egy ismeretlen betűje*. Magyar Nyelv XXI. (1925). 50–52.

²³ Kézai krónikája a 13. sz. második feléből, a *Képes Krónika* a 14. századból, a 15. sz. végén szerkesztett Thuróczi-krónika, Bonfini híradása ugyanebből a korból, Benczédi Székely István írása 1559-ből, Oláh Miklós és Veit Gáiel tudósítása, valamint Verancsics följegyzései a 16. sz. második feléből, Szamosközi írása 1593-ból.

²⁴ Sándor Klára: *A Bolognai Rovásémlék* 59.

A szakirodalom eddig nem fordított figyelmet az írásrendszer funkciójának változásaira,²⁵ pedig a székelyföldi templomokban fennmaradt feliratok, legalábbis az eddig ismertté váltak mindegyike közös típusba tartozik: nev(ek)et, esetleg évszámot tartalmaznak, olykor (például az Énlaki és a Csíkszentmihályi Feliratban) kisebb kiegészítésekkel. E feliratok funkciója a templomban megforduló személyek nevének megőrkítése volt: ezek vagy hosszabb ideig, munkát végezve tartózkodtak ott (az előbb említett két felirat tartozik ide), esetleg a templom lelkészei lehettek (Székelyderzsi Felirat, Gelencei Felirat),²⁶ vagy bármilyen más, előttünk ismeretlen okból jártak ott, ahogy a Bögözi Felirat vagy a Rugonfalvi Felirat szerzője.²⁷ Ezekben a feliratokban hasonló funkció tükröződhet, mint a székelyföldi templomokban igen nagy számban található latin betűs *hic fuit*-típusú firkálásokban (tulajdonképpen „ősgrafittik”).

Ha a használat történetét, az írás funkció-, illetve értékváltozásait is kutatjuk, az adatokat jóval szélesebb körből lehet és kell merítenünk, mint ha csak a rendszer történetét vizsgálánk: „emléknek” számít minden olyan följegyzés, amely a kutatott írásrendszerről szól (tehát krónikások híradásai is), és minden olyan ábécé vagy hosszabb-rövidebb szöveg (felirat, bejegyzés, glossza, firkálás stb.), amelyet székely rovásírással írtak (beleértve a két háború közötti időszakban, valamint napjainkban megjelent „tankönyveket”, cserkész-évkönyveket, újságokat, rejtvényeket stb.).²⁸

A székely rovásírással foglalkozó kutatások történetét értelmezhetjük úgy is, mint a használat történetéhez tartozó részt: a kutatás föllendülése-lecsendesülése, a tárggyal szemben megnyilvánuló tudományos érdeklődés részben függvénye, részben alakítója annak az attitűdegyüttesnek, amely a székely írást körülveszi.

A székely rovásírással foglalkozó irodalomban időnként – többnyire a székely írás átfogó ismertetését célzó munkákban – többször vállalkoztak arra, hogy a kutatás történetét áttekintésék. Van, amikor ez csak a legfontosabb munkák megemlítését jelenti,²⁹ van, amikor részletes elemzés: először Cornides Dániel összefoglalása 1780 körül,³⁰ majd Szabó Károlyé 1866-ban, jórészt az ő nyomán készült Fischer Károly Antal áttekintése 1898-ban,³¹ végül Sebestyén Gyuláé 1915-ben. Ez azt is jelenti, hogy bár az erre való igényt Vásáry István 1974-es cikke már jelezte, az 1915-öt követően e tárgyban megjelent munkákról összefoglaló tanulmány még

²⁵ Kivéve a már említett titkosírás-funkció tárgyalását Szamosközi bejegyzéseinek és az Isztambuli Feliratnak a kapcsán.

²⁶ Nem azonos a K. Sebestyén József által említett töredékkel: *Régi székely népi eredetű műemlékeink*. E.M. XLVI (1941). 36–50; Ez úgy tűnik, elveszett, hanem a templomban ma is látható felirat. Olvasata Pál pap, és a mellette lévő, azonos kéztől származónak látszó évszám szerint 1497-ből való. (A feliratot részletesebben egy másik helyen ismertetem.) L. még a 13. jegyzetet.

²⁷ A Bögözi Felirat olvasata lehet kettős: a felirat írója tudatosan játszhatott el azzal a székely rovásírás által nyújtott lehetőséggel, h az Atyaisten és az Atyai Están ugyanazzal a betűsorrall is leírható. A Rugonfalvi Felirat eddig megjelent olvasatai: Benkő Elek: *Rugonfalva középkori emlékei*. E.M. LIII (1991). 15–28. és *A középkori Keresztúrszék régészeti topográfiája*. Bp. 1992. 134; Ferenczi Géza: *A székely rovásírás Erdélyben ma létező emlékei = Rovásírás a Kárpát-medencében*. Szerk. Sándor Klára. (Magyar Östörténeti Könyvtár 4.) Szeged 1992. 57–58. megjegyznek abban, hogy a felirat egy nevet (Jeddi Miklós) tartalmazhat, és a felirat értelme kb. „Itt járt Jeddi Miklós” lehet.

²⁸ Az írás mint rendszer történetének emlékei ennek az átfogó kategóriának egy részét ölelik csak föl: a 18. század előtti időkbeli azok az ábécék és szövegek tartoznak ide, amelyek Telegditől függetlenek (a szakirodalomban sokszor ezt a csoportot értik emléken); de ide kell sorolni azokat a nagyobb hatású „tankönyveket”, ábécéket, amelyek változtattak a székely rovásírás rendszerén (a hosszú magánhangzókat is jelölik stb.), ezek zömmel a 20. század termékei.

²⁹ Németh Gyula: *A magyar rovásírás*. (A magyar nyelvtudomány kézikönyve. II/2.) Bp. 1934. Vásáry István: i. m. Vékony Gábor: i. m.

³⁰ Cornidesnek ez a munkája egy Hájos István Gáspárhoz intézett levélben volt, s annak köszönhetően maradt fenn, hogy Hájos idézi egy 1781-ben írott levelében (Szabó Károly 245). Cornides Hájoshoz írott levelének dátuma nem ismeretes, Sebestyén is „1780 tájára” teszi: i. m. 9.

³¹ Fischer Károly Antal: *A hun-magyar írás és annak fennmaradt emlékei*. Bp. 1898.

nem született, holott ebben az időszakban az emlékek száma több mint kétszeresére emelkedett,³² és új nézetek váltak uralkodóvá a székely rovásírás eredetének kérdéséről is.³³

A kutatás kutatásának történetét elemezve azt figyelhetjük meg, hogy a különböző szerzők abban térnek el egymástól, ki hogyan minősíti azokat a híradásokat, amelyek a 13–16. századból valók, és említést tesznek a székely rovásírásról, azaz hogy szerintük mikor kezdődik a kutatás története;³⁴ hogy hová sorolják a *Rudimentát*: az emlékek, a szakirodalom vagy a székely rovásírás egykori létezését tanúsító munkák közé; hogy szétválasztják-e a székely írás hitelét bizonyítókát a kételkedőktől; hogy miképpen jellemzik (ha egyáltalán foglalkoznak ezzel) a kutatástörténet egyes korszakait. Mindvégig bonyodalmakat okoz, hogy a székely rovásírás kutatásának és használatának története keveredik,³⁵ mindez időnként még az írás rendszerének a történetével is vegyül. Abban viszont nincs különbség, hogy a székely rovásírás kutatásának történetét nem illesztik tágabb művelődéstörténeti keretekbe, így az írásrendszer fogadtatásának-értékelésének gazdag mentalitástörténeti vonatkozásai nem kerülhetnek felszínre. A kutatástörténeti áttekintések meglehetősen pozitívista szemlélettel íródtak, így elsősorban a kutatástörténet *elemeire* (kik, mikor, mit írtak) koncentrálnak, anélkül hogy törekednének a első összefüggések föltárására is.³⁶

A székely rovásírással kapcsolatos kutatásokat nagyban elősegítene egy önálló (szerencsés esetben annotált) bibliográfia, hiszen az e témakörben megjelent különböző tanulmányok száma – a csak a használat története szempontjából érdekes, szinte összegyűjthetetlen dilettáns írások nélkül is – már jóval kétszáz fölött van. Néhány történeti, illetve turkológiai bibliográfiában a székely rovásírás kapott ugyan egy-egy rövid alfejezetet, de ezekben csak néhány jelentősebb

³² Az 1915 után előkerült tizenegy emlék közül egy kéziratban maradt fenn, de ez a székely rovásírás egyik legkorábbi, nagy biztonsággal datálható emléke (Nikolsburgi Ábécé), az összes többi ma is létező templomfelirat (a Bögözi, Székelyderzi, Karácsonfalvi, Dálnoki, Szentmihályi, Rugonfalvi, Gelencei, két Berekeresztúri, Székelydályai Felirat) szemben a 1915-ben ismert egyetlen meglévő (Énlaki) és három kéziratban maradt felirattal (Bolognai Rovásémlék, Csíkszentmihályi és Isztabuli Felirat), illetve három kéziratossal emlékekkel (Telegdi Rudimentája, Szamosközy két bejegyzése, Kájoni ábécéi). Gyarapodott a kései, Telegdire visszamenő föllelt kéziratok száma és azoknak az emlékeknek a száma is, amelyek összetartozása a székely rovásírással bizonytalan.

³³ Vékony Gábor kutatástörténeti áttekintése (*i. m.* 12–16) követi a hagyományokat mind fölépítésében, mind abban, hogy a kutatás történetét nem tárgyalja részletesen.

³⁴ Rész-e Kézai, Thuróczi, Bonfini és a többi történetíró? Azok szerint, akik jól láthatóan elválasztották a későbbi kutatástörténeti részről ezt a legkorábbi időszakot, a válasz nemleges (Cornides, Szabó, Németh). Mások szerint igen is, meg nem is (Sebestyén). Vannak, akiknél nem válik szét ennek a két résznek a tárgyalása, de a krónikás híradások ismertetésének mégsem folytatása a székely rovásírással a 17. század után foglalkozó irodalom. A kettő közé ékelődik Telegdi szerepének a méltatása (Vásáry, Vékony).

³⁵ Ezért látta szükségesnek Sebestyén, hogy Telegdi ne csak emlékként kapjon önálló fejezetet; ugyanúgy Vásáry is kiemelte a *Rudimenta* rendkívül fontos szerepét, holott ez csak közvetve hatott a kutatás történetére; nagyobb hatása magának a székely írásnak az életére volt.

³⁶ Az összefüggések keresése abban merült ki, hogy esetleg tematikusan szétválasztják a székely rovásírás hitelét bizonygatók és az abban kételkedők munkáit, olykor fölborítva az időrendiséget. Ez az ellentétbe állítás ilyen formában először Fischernél jelent meg, és Cornides, valamint Szabó „tanúbizonyosság” – „saját vélemény” szembeállításra vezethető vissza. A fentiek értelmében Cornides, illetve Szabó e csoportjait érdemes együtt tárgyalni. Ugyanakkor akiket a „kétkedőkhöz” szoktak sorolni (pl. Szenci Molnár, Otrokocsi, G. Schwarz, Pray, Hunfalvy, Herman) nem azonos módon „kétkedtek”: vannak közöttük, akikről ma nem állítanánk, hogy nem fogadják el a székely írás hitelét, kortársaik mégis így értelmezték az általuk írottakat. Ezek a tudósok nem a székely rovásírás mai jelentésében értelmezett valódiságában kételkedtek, hanem az akkoriban szélesebb körökben elterjedt uralkodó nézetekben. Ezek a „kétkedők” sokkal szorosabban kötődnek tehát saját korszakukhoz, mint egymáshoz, vagyis semmi sem indokolja, hogy korszakokon kívül, tematikus egységben összefogva tárgyaljuk munkásságukat. Viszont a korszakon belüli szembeállításuk az uralkodó nézetet vallókkal világosabbá teheti a képet az adott korszakra vonatkozóan.

tanulmány szerepel.³⁷ Különösen nehéz követni az Erdélyben újabban megjelent irodalmat, egyáltalán tudomást szerezni az e tárgyban megjelent cikkekről.³⁸

A székely írás történetének megírását tehát az indokolja, hogy hiányzik az egyes emlékek részletes földolgozása, tulajdonképpen maga a korpusz sincs összeállítva. Ennek hiányában megírhatatlan mind az írás rendszerének, mind az írás használatának a története, és amíg ez így van, nem adható megbízható válasz a székely rovásírás eredetét firtató kérdésekre sem. Hiányzik a székely rovásírás kutatásának története, ezzel együtt a magyar művelődéstörténetben betöltött szerepének a története. Amíg az írásrendszer használatának története és művelődéstörténeti szerepe tisztázatlan, nem elemezhetők szimbólumértékeinek változásai sem. Röviden: a székely írás történetének megírását az indokolja, hogy egy vonatkozásban sincs még megírva a története, mondhatnánk történetei – ha a felsorolt szempontok egymástól elkülönítve nem lennének értelmezhetetlenek, vagyis ha a székely rovásírásnak nemcsak egyetlen, de sok vonatkozású története lenne.

³⁷ Kakukk, Susanne: *Hungarian Turkology 1945–1974. Bibliography (Oriental Studies 8.)* Bp. 1981; Banner János–Jakabffy Imre: *A Közép-Duna-medence régészeti bibliográfiája a legrégebbi időktől a XI. századig.* Bp. 1954. 499–500.

³⁸ Igen nehéz hozzáférni olyan helyi kiadványokhoz, mint például a korondi Hazanéző vagy a marosvásárhelyi napilap, a Népújság, amelyekben viszonylag gyakran írnak a székely rovásírással foglalkozó cikkeket, sőt van olyan emléke a székely írásnak, amelyről eddig például csak az utóbbiban adtak hírt. [Utóbb Ráduly János összegyűjtötte a Hazanézőben és a Népújságban megjelent cikkeit: *Rovásíró őseink.* (Hazanéző Könyvek) Korond 1995. 146. Szerk. megjegyzése.]